अत्र हेतुमाह पराशरः।
"प्रभासादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा
विप्रस्य दक्षिणे कर्णे वसन्ति मनुरब्रवीत् ॥"
सांख्यायनः।
"आदित्या वसवो रुद्रा वायुरग्निश्च धर्म्मराट्।
विप्रस्य दक्षिणे कर्णे नित्यं तिष्ठन्ति देवताः ॥"
पुराणसारवायुपुराणयोः।
"यः कर्म्म कुरुते मोहादनाचम्यैव नास्तिकः।
भवन्ति हि वृथा तस्य क्रियाः सर्वा न
संशयः ॥"*॥
अथ दन्तधावनम्। वृद्धशातातपः।
"मुखे पर्य्युषिते नित्यं भवत्यप्रयतो नरः।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥"
श्राद्धदिनादौ तस्य वर्ज्यत्वं यथा। विष्णुः।
"श्राद्धे जन्मजिने चैव विवाहेऽजीर्णसम्भवे।
व्रते चैवोपवासे च वर्जयेद्दन्तधावनम् ॥"
दन्तधावनमद्यादुदङ्मुखः प्राङ्मुखो वेति ॥*॥
दन्तलग्नस्य दन्ततुल्यत्वं यथा। गोतमः।
दन्तश्लिष्टे दन्तवदन्यत्र जिह्वाभिघर्षणात् प्राक्
च्युतेरित्येके। च्युतेरास्रावबद्विद्यान्निगरन्नेव
तच्छुचिरिति। जिह्वाभिघर्षणायोग्यं दन्तलग्नं
अशौचजनकं न भवतीत्यर्थः। इदञ्चानुलभ्य-
मानरसविषयम्। दन्तवद्दन्तलग्नेषु रसवर्ज्ज-
मिति शङ्खवचनात्। जिह्वाभिघर्षणेऽपि अश-
क्योद्धरणे न दोषः।
"भोजने दन्तलग्नानि निर्हृत्याचमनञ्चरेत्।
दन्तलग्नमसंहार्य्यं लेपं मन्येत दन्तवत् ॥
न तत्र कुर्य्याद्बहुशो यत्नमुद्धरणे पुनः।
भवेदशौचमत्यर्थं तृणवेधाद्व्रणे कृते ॥"
इति देवलवचनात् ॥
च्युतेरित्युपलभ्यमानरसविषयम्। आस्रावो
लाला तद्वन्निगरन्नित्यर्थः अतएव शोणितं
यथा न भवति तथा तृणादिना दन्तलग्न-
निःसारणाचरणम् ॥*॥ छन्दोगपरिशिष्टम्।
"नादाद्युक्तवार्क्षेयमष्टाङ्गुलमपाटितम्।
सत्वच दन्तकाष्ठं स्यात्तदग्रेण प्रधावयेत् ॥
उत्थाय नेत्रे प्रक्षाल्य शुचिर्भूत्वा समाहितः।
परिजप्य तु मन्त्रेण भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥
आयुर्बलं यशो वर्च्चः प्रजा पशुवसूनि च।
ब्रह्मप्रज्ञाञ्च मेधाञ्च त्वन्नो धेहि वनस्पते ॥"
शुचिर्भूत्वा द्विराचमनेनेति शेषः ॥*॥ नर-
सिंहपुराणम् ॥
"दन्तकाष्ठस्य वक्ष्यामि समासेन प्रशस्तताम्।
सर्वे कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणश्च यशस्विनः ॥"
प्रमाणं स्थौल्यञ्चाह विष्णुः।
"कनीन्यग्रनिभस्थौल्यं सकूर्च्चं द्वादशाङ्गुलम्।
प्रातर्भूत्वा च यत्वाक् भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥
प्रक्षाल्य भुक्त्वा तज्जह्याच्छुचौ देशे समाहितः॥"
सकूर्च्चं दलिताग्रम्। द्वादशाङ्गुलन्तु छन्दोगेत-
रेषाम्।
"द्वादशाङ्गुलन्तु विप्राणां क्षत्रियाणां नवाङ्गुलम्
अष्टाङ्गुलन्तु वैश्यानां शूद्राणान्तु षडङ्गुलम्।
भक्षयेत् शास्त्रदृष्टानि पर्वस्वपि च वर्जयेत् ॥"
तिथिविशेषे तस्य वर्ज्जनं यथा। नृसिंहपुरा-
णम्।
"प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्याञ्चैव सत्तमाः।
दन्तानां काष्ठसंयोगो दहत्यासप्तमं कुलम् ॥
अलाभे दन्तकाष्ठानां प्रतिसिद्धदिने तथा।
अपां द्वादशगण्डूषैर्मुखशुद्धिर्विधीयते ॥"
गण्डूषस्य दन्तकाष्ठकार्य्यकारित्वेऽपि न तत्र
मन्त्रान्वयः। शातातपः।
"प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्यां दन्तधावनम्।
पत्रैरन्यत्र काष्ठैश्च जिह्वोल्लेखः सदैव हि ॥"
गुवाकादिपत्रैर्दन्तधावनं निषिद्धं यथा। क्रिया-
कौमुद्यां वशिष्ठः।
"गुवाकतालहिन्तालास्तथा ताड़ी च केतकी।
खर्ज्जूरनारिकेलौ च सप्तैते तृणराजकाः ॥
तृणराजशिरापत्रैर्यः कुर्य्याद्दन्तधावनम्।
तावद्भवति चाण्डालो यावद्गां नैव पश्यति ॥"
पराशरभाष्ये याज्ञवल्क्यः।
"नेष्टकालोष्टपाषाणैरितराङ्गुलिभिस्तथा।
त्यक्त्वा अनामिकाङ्गुष्ठौ वर्ज्जयेद्दन्तधावनम् ॥"
प्रचेताः।
"मध्याह्नस्नानकाले तु यः कुर्य्याद्दन्तधावनम्।
निराशास्तस्य गच्छन्ति देवाः पितृगणैः सह॥"
स्मृतिः।
"वमन्तं जृम्भमाणञ्च कुर्वन्तं दन्तधावनम्।
अभ्यक्तशिरसञ्चैव स्नातं नैवाभिवादयेत् ॥"
हारीतः।
"शुचिं देवाभिरक्षन्ति पितरः शुचिमन्वियुः।
शुचेर्बिभ्यति रक्षांसि ये चान्ये दुष्टचारिणः ॥"
तथा।
"स्नानं दानं तपस्त्यागो मन्त्रकर्म्मविधिक्रियाः
मङ्गलाचारनियमाः शौचभ्रष्टस्य निष्फलाः ॥
शौचन्तु द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्यन्तरन्तथा।
मृज्जलाभ्यां भवेत् बाह्यं भावशुद्धिस्तथापरम्॥"
अथ प्रातःस्नानसन्ध्ये। ब्रह्मपुराणम्।
"प्रातःस्नानं ततः कृत्वा संक्षेपेण यथोदितम्।
सन्ध्याञ्चापि तथा कुर्य्यात् नित्यनैमित्तके तथा॥
कात्यायनः।
"यथाहनि तथा प्रातनि त्यं स्नायादनातुरः।
दन्तान् प्रक्षाल्य नद्यादौ गेहे चेत्तदमन्त्रवत् ॥
दन्तान् प्रक्षाल्य प्रातरनातुरः स्नायात् ॥*॥
आतुरं विशेषयति आयुर्वेदीये।
"स्नानमर्दितनेत्रास्यकर्णरोगातिसारिषु।
आध्मानपीनसाजीर्णभुक्तवत्सु च गर्हितम् ॥"
तत्कालमाह विष्णुः। प्रातःस्नाह्यरुणकिरण-
ग्रस्तां प्राचीमवलोक्य स्नायात्। इति समुद्र-
करधृतम् ॥*॥
"मृत्तिकातिलकं कुर्य्यात् स्नात्वा हुत्वा च
भस्मना।
दृष्टदोषविघातार्थं चाण्डालाद्यादिदर्शने ॥"
उशनाः।
"अभावे तूदकेनापि पितृदैवतमर्च्चयेत् ॥"
ब्रह्माण्डपुराणे।
"कर्म्मादौ तिलकं कुर्य्याद्रूपं तद्वैष्णवं परम्।
गोप्रदानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥
भस्मीभवति तत्सर्व्वमूर्द्ध्वपुण्ड्रं विना कृतम् ॥"
ब्राह्मे।
"अङ्गुष्ठः पुष्टिदः प्रोक्तो मध्यमा पुष्करी भवेत्
अनामिकार्थदा नित्यं मुक्तिदा च प्रदेशिनी ॥"
व्यासः।
"जाह्नवीतीरसम्भूतां मृदं मूर्द्ध्ना बिभर्त्ति यः।
बिभर्त्ति रूपं सोऽर्कस्य तमोनाशाय केवलम् ॥"
गोपीचन्दनमाह शातातपः।
"गोमतीतीरसम्भूतां गोपीदेहसमुद्भवाम्।
मृदं मूर्द्ध्ना वहेद्यस्तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥"
ब्रह्माण्डपुराणे।
"ऊर्द्ध्वपुण्ड्रं मृदा कुर्य्यात् त्रिपुण्ड्रं भस्मना सदा
तिलकं वै द्विजः कुर्य्यात् चन्दनेन यदृच्छया॥
ऊर्द्ध्वपुण्ड्रं द्विजः कुर्य्यात् क्षत्रियश्च त्रिपुण्ड्रकम्
अर्द्धचन्द्रञ्च वैश्यश्च वर्त्तुलं शूद्रयोनिजः ॥"*॥
आतुराणान्तु।
"अशिरस्कं भवेत् स्नानं स्नानाशक्तौ च कर्म्मि-
णाम्।
आर्द्रेण वाससा वापि मार्ज्जनं दैहिकं विदुः॥"
इति जावालवचनात् शिरो विहाय गात्रप्रक्षा-
लनम्। तदशक्तावार्द्रवाससा गात्रमार्जनं
कुर्य्यात् तदनन्तरं सन्ध्यां कुर्य्यात्। एतत्परमेव
प्रातःसन्ध्यां ततः कुर्य्याद् दन्तधावनपूर्वकमिति
याज्ञवल्क्यवचनम्। इत्याह्निकाचारतत्त्वम् ॥
प्रातःसन्ध्या,स्त्री,(सन्धौ भवा। यत् प्रत्ययः। टाप्
प्रातः प्रथमार्द्धीया सन्ध्या।)सन्ध्यादेहपूर्व्वार्द्धम्
तदुत्पत्तिर्यथा।
"तस्मिन् गिरौ चन्द्रभागे वृहल्लोहिततीरगाम्।
सन्ध्यां दृष्ट्वाथ पप्रच्छ वशिष्ठः सादरन्तदा ॥
वशिष्ठ उवाच।
किमर्थमागता भद्रे! निर्जनं त्वं महीधरम्।
कस्य वा तनया गौरि! किं वा तवचिकीर्षितम्
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं यदि गुह्यं न ते भवेत्।
वदनं पूर्णचन्द्राभ निश्रीकं वा कथं तव ॥
श्रीमार्कण्डेय उवाच।
तत् श्रुत्वा वचनं तस्य वशिष्ठस्य महात्मनः।
दृष्ट्वा च तन्महात्मानं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥
शरीरधृग्ब्रह्मचर्य्यसदृशं तं जटाधरम्।
सादरं प्रणिपत्याथ सन्ध्योवाच तपोधनम् ॥
सन्ध्योवाच।
यदर्थमागता शैलं सिद्धं तन्मे तपोधन!।
तव दर्शनमात्रेण तन्मे सेत्स्यति वा विभो! ॥
तपः कर्त्तुमहं ब्रह्मन्! निर्जनं शैलमागता।
ब्रह्मणोऽहं मनोजाता सन्ध्या नाम्ना च विश्रुता
नोपदेशमहं जाने तपसो मुनिसत्तम!।
यदि ते युज्यते गुह्यं मां त्वं समुपदेशय ॥
एतच्चिकीर्षितं गुह्यं नान्यत् किञ्च न विद्यते।
अज्ञात्वा तपसो भावं तपोवनमुपस्थिता ॥
चिन्तया परिशुष्येऽहं वेपते च मनः सदा ॥